

Al. Papiu - Ilarian

„O epocă interesantă a istoriei Ardealului învie la rostirea acestui nume“.

(N. IORGA, Oameni cari au fost)

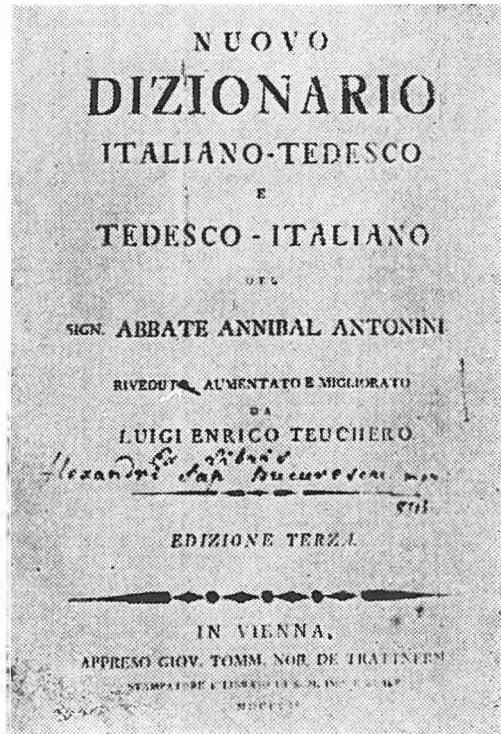
G. Barițiu publică la 29 martie 1848 în *Foaie pentru mine, inimă și literatură* din Brașov un articol în care cancelistul Al. Papiu-Ilarian de la Curtea de Apel („Tabla regească“) din Tg.-Mureș se adresa cu aceste pătrunzătoare cuvinte : „Românilor din Transilvania, acum a timpul ! Nu întârziati, nu vă mai lăsați în starea pomenită de moși de strămoși, minutul binevenit iată-l ! Cereți înainte de toate răscumpărarea totală, fără nici o despăgubire ; de aci urmează toate despăgubirile civile și politice, așadar și reprezentatiune“. Cuvintele inflăcăratului cancelist se anunțau după izbucnirea revoluției din 1848 când popoarele Europei începură să rupă lanțurile asupririi feudale.

În aceste momente de însemnătate deosebită pentru viitorul popoarelor, împreună cu ceilalți canceliști adunați într-o consfătuire agitată la casa lui Avram Iancu din Tg.-Mureș, Papiu a făcut legământ solemn să cutreiere satele mureșene și să arate țăranilor calea care trebuie urmată pentru ștergerea iobăgiei și cîștigarea drepturilor egale, alături de celelalte națiuni. În fața mulțimii care venise cu el din satele mureșene, la adunarea de la Blaj din 30 aprilie 1848, glasul tribunului a răsunat pătrunzător și curajos : „Noi ne-am adunat, frați români, ca să dăm de știre celorlalte națiuni din țară care au domnit pînă astăzi preste noi pe nedreptul, că șerbi mai mult nu vrem să fim, că vrem să fim liberi, noi nu vrem să domnim prese alții, dar nici nu vom mai suferi, noi cei mai numeroși și mai vechi locuitori ai țării, ca să se mai facă vreo lege în această a noastră țară fără știrea noastră“. (*Istoria românilor din Dacia superioară*, Tom. II, Viena, 1852, p. 18—19.) Considerînd că istoria românilor din Transilvania este însăși istoria țăranilor de aici, Al. Papiu-Ilarian a rămas întreaga sa viață statornic legat de aspirațiile poporului din mijlocul căruia s-a ridicat.

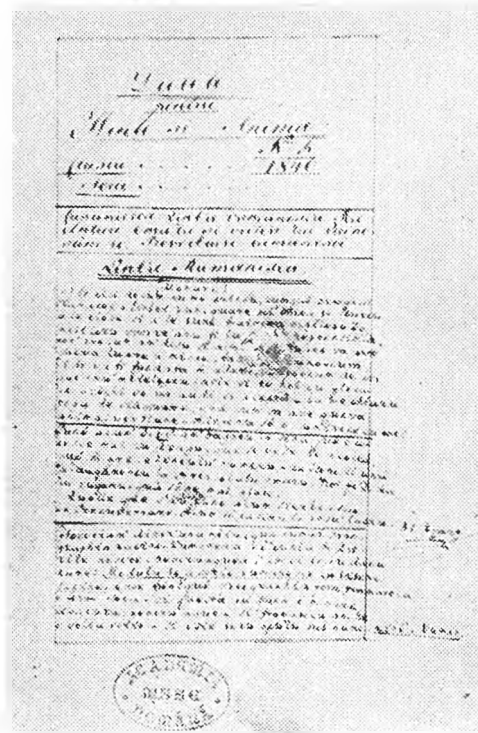
S-a născut în 27 septembrie 1827 la Bezded (j. Sălaj) dar a copilărit în Budiul de Cîmpie (j. Mureș) unde se stabiliră părinții săi, parohul Pop-Bucur și Ana (născută Hodoș, din Berghia de Mureș). Urmează

școala primară în satul copilăriei unde a cunoscut, de timpuriu, o carte din biblioteca tatălui său care i-a dat primul imbold spre cercetarea trecutului: *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* (Buda, 1812) de P. Maior. La colegiul romano-catolic din Tg.-Mureș urmează (1838—1843) studiile pe care le absolvă ca „emines primus“, apoi, între 1843 și 1844, cursurile la liceul din Blaj unde îl are ca profesor și pe S. Bărunțiu. Continuă studiile filozofice și juridice la Cluj (1844—1846) unde, împreună cu N. Popea, redactează revista în manuscris *Aurora sau Zorile pentru minte și inimă*, reușind să antreneze preocupările culturale și literare ale tinerilor de aici care se întruneau într-o societate culturală și literară, sub președinția lui Al. Bohățel. Animator al acestei societăți, Papiu se pronunță pentru cultivarea culturii naționale, a literaturii și limbii române. În „Cuvîntul către d. cetitori“ din revista-manuscris *Zorile*, adresează un apel mobilizator tinerilor studenți din Cluj să participe la luminarea poporului, spre „a propăși în calea luminării și adevărului, în cunoașterea și patrofinerea științelor, în iubirea și îmbrățișarea culturii“. (Biblioteca Academiei R. S. România, ms. rom. nr. 553, f. 1 v.) Sub titlul „Ceva de știut“, tot el aduce la cunoștință că în primul număr din 1846 al revistei se vor publica poezii, dar că „de aici înainte provocăm prețoi d. cetitori ca să lucreze orice, numai una ne rugăm, ca vătămări de persoane sau de nații conlocuitoare nici de cum să nu fie“. În spiritul înțelegerii între popoare și însuflețit de ideea emancipării politice prin promovarea culturii, tânărul redactor consideră că trebuie să mergem alături de celelalte popoare „pentru folosul cel neapărat trebuincios și de lipsă nației românești, spre aflarea și descoperirea scumpului, mult prețuitului tezaur de luminare ce este eternul acel izvor pentru fiecare nație mundană (din lume)“. Sub titlul „Limba românească“, explică unele transformări fonetice și morfologice, relevînd originea latină a limbii române, dă cîteva indicații ortografice și gramaticale influențate de principiile etimologice-latiniste dar mult apropiate de principiul fonetic. Respectînd „firea limbii“, el își îndeamnă compatrioții să cunoască și să cultive limba poporului, să facă traduceri din alte limbi. Acum are la îndemîna dicționarul italian-german și german-italian întocmit de Anibal Antonini (reeditat la Viena, în 1802, de L. H. Teucher), pentru însușirea limbii italiene. Exemplarul semnalat de bibliograful D. Poptâmas la Biblioteca municipală din Tg. Mureș, poartă pe pagina de titlu însemnarea din 1845 a posesorului „Ex Libris Alexandri Pap-Bucurescu-m. pr. 845“.

Din 1847 pînă în martie 1848 este cancelist-practicant la „Tabla regească“ din Tg. Mureș, împreună cu Avram Iancu și alți numeroși canceliști care, orientați în sensul ideilor revoluționare de eliberare socială, pentru drepturi politice și egalitatea între popoare, au pregătit și au mobilizat masele de țărani iobagi la adunările populare din Blaj, în 18/30 aprilie, 3/15 mai și 25 septembrie 1848 cînd Papiu sosește împreună cu S. Bărunțiu și A. Tr. Laurian. Pline de adînc înțeles și răscolitoare au fost cuvintele pronunțate de Papiu în fața poporului, la o adunare din aprilie: „Spiritul libertății universale a deșteptat toate semințiile Europei, același a ajuns și la noi și ne strigă să ne deșteptăm din somnul cel de moarte; să aruncăm vestmîntul sclaviei, să sfărîmăm catenele servituții...“ (*Istoria românilor din Dacia superioară*, tom. II, Viena, 1852, p. 135). Pătruns de suflul înnoitor al vremii, Papiu — tribunul satelor mureșene — s-a manifestat activ, entuziast, printre fruntasii revoluției, ca membru în Comite-

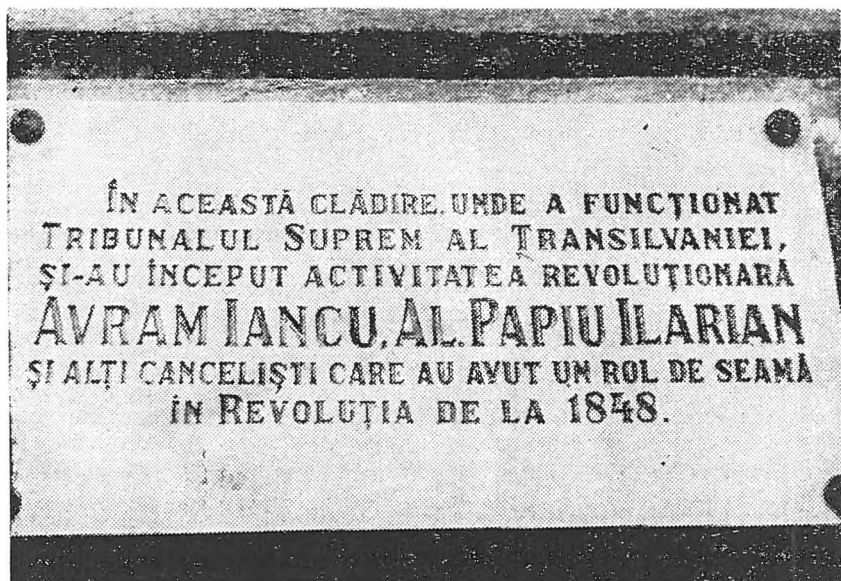
Dicționarul italian-german și german-italian (Viena, 1802) întocmit de A. Antonini, cu însemnarea lui Al. Papiu-Ilarian din 1845

Fragment din articolul „Limba românească” scris de Al. Papiu-Ilarian în revista-manuscris „Zorile pentru minte și inimă” (1846, nr. 5)

tul permanent de la Sibiu (ales în 15 mai 1848), ca secretar și arhivar al Comitetului de pacificațiune, iar din 1849, ca inspector în cercul Blaj, participând la aprovizionarea unităților revoluționare românești staționate în Obreja și Bucurdea. După revoluție, își continuă studiile la Viena (1851—1852) ca bursier al Blajului, apoi, între 1852 și 1854, împreună cu vărul său Iosif Hodoș, urmează studiile juridice la Padova unde obține (10 ianuarie 1854) titlul de doctor în drept. Întors la Viena, se angajează în biroul renumitului avocat dr. Antoniu cav. de Ruthar dar se consacră și studiului istoriei, așa cum mărturisește într-o scrisoare (Viena, 20 august 1854) către I. Hodoș care se afla în Band: „... în orele-mi libere mă ocup parte cu Istoria din 48, parte cu comentarea vechilor și noilor legi despre raporturile între țărani și domni, comparînd starea țăranilor noștri de astăzi și de pînă acum, cu starea țăranilor nemțești după normele respectivelor lor legislațiuni, dar mai ales cu starea țăranilor din Principatele Române și cu legislațiunea relativă, veche și nouă”. Cunoștințele istoricului și juristului se îmbină și se completează, de pe acum, în cercetarea trecutului poporului din toate provinciile, într-un cadru unitar. Ideea unității naționale apare vie, mereu prezentă, în activitatea sa larg cuprinzătoare și de o însemnătate deosebită pentru formarea și consolidarea statului român, după actul istoric al Unirii Principatelor din 24 ianuarie 1859.

Solicitat de Aug. T. Laurian care funcționa ca organizator și inspector al școlilor din Moldova, Papiu ocupă în 1855 catedra de drept roman și istorie universală la Facultatea de drept din Iași unde mai profesau ardelenii S. Bărnuțiu, Șt. Micle, Petre Suci, Șt. Emilian etc. Alături de alți intelectuali din Iași, grupul profesorilor ardeleni promovează ideea unirii Moldovei cu Țara-Românească și desfășoară o intensă propagandă în acest sens. De teama unor acțiuni subversive care să le submineze puterea politică, guvernele caimacanelor Teodor Balș și Nicolae Vogoride urmăreau activitatea care se desfășura în școli și în grupurile „pro-unioniste” pe care le considerau „cuiburi revoluționare”. Intrigile de culise l-au determinat pe Papiu să demisioneze în 26 ianuarie 1858, continuîndu-și existența ca „preceptor” de casă al familiei lui Panait Balș din Iași și Ivești (Tecuci), la Solești în familia Elenei Cuza, apoi la C. A. Rosetti prin intermediul căruia izbuteste să colaboreze cu articole în ziarul *Românul*. Acest periodic pregătea opinia publică în favoarea unirii și constituia o tribună de prestigiu pentru difuzarea ideilor înaintate. În 1859 și pînă la începutul anului 1860, Papiu cercetează bibliotecile și arhivele din Berlin și Kornik (în Posnania) unde semnaleză documente care dau relatări despre istoria românilor din toate provinciile, precum și prețioase informații pe care le face cunoscute prin publicația sa *Tezaur de monumente istorice pentru România* (vol. I—III, 1862—1864). După aprecierea lui V. Pârvan, cu această lucrare monumentală s-au pus „bazele istoriei noastre critice” și s-a pornit „mai cu temei la alegerea de materiale pentru istoria poporului nostru”. Papiu constată lipsa unei istorii a tuturor românilor „la al cărei studiu să se lumineze mintea legislatorului și a politicianului, la ale cărei exemple să se înalțe inima cetățeanului spre a imita faptele mărite ale străbunilor și a înconjura scăderile lor, spre a fericii astfel prezentul și a pregăti și asigura viitorul”. (*Tezaur* . . . I, p. V). Este un punct de vedere asemănător celui pe care îl exprimase M. Kogălniceanu în *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană*

Placa comemorativă de la „Tabla regească” (Curtea de apel) din Tg. Mureș (str. Ștefan cel Mare) unde și-au început activitatea revoluționară Avram Iancu, Al. Papiu-Ilarian și alți canceliști.

(24 noiembrie 1843). Adincit în studiul documentelor, tribunul revoluționar de la 1848 are încă un prilej să se convingă asupra faptului că în decursul secolelor, existența poporului român s-a perpetuat pe un teritoriu geografic unitar și că munții Carpați nu alcătuiau un zid despărțitor. În lucrarea sa *Independența constituțională a Transilvaniei* (1861), fundamentează în chip magistral dreptul național convenit poporului român din Transilvania: „In stadiul actual al civilizației europene, veritabilul drept istoric este dreptul național: acela al unității și independenței națiunilor, fără nici o presiune străină” (p. 45). Această concepție despre statul modern unitar stimulează activitatea complexă, politică, socială, științifică, culturală etc., pe care o desfășoară după înfăptuirea Unirii Principatelor. Noul stat constituțional parcurge perioada consolidării sale politice, economice și legislative iar Papiu, prin cunoașterea temeinică a vieții politice și sociale din toate provinciile locuite de români, prin inițiativa curajoasă, ca jurist și economist, aduce prețioase contribuții la consolidarea internă a statului modern.

Privirile sale sînt mereu îndreptate spre starea și viitorul românilor din Transilvania pe care o consideră ca parte componentă a statului unitar. În rîndurile introductive întitulate „Adunarea din Brașov a Societății literare din Transilvania”, pentru discursul „Despre importanța documentelor nobilitare ale familiilor române” pronunțat de Ioan Pușcariu, la Brașov, în 6 septembrie 1861, reamintește unitatea celor trei provincii locuite de români în decursul veacurilor: „Ca acasă se retrăgeau în Transilvania românii din Principatele Unite: nu mai puțin, românii Transilvaniei

in aceste țări române scăpau de persecuțiile de preste munți. Nici unii, nici alții nu erau străini dincoace sau dincolo de munți, căci românul nu e, nici poate fi străin pe pământul ocupat de români“. (*Tezaur* . . . I, p. 76). Spre a veni în sprijinul dezvoltării culturale a românilor din această provincie, înființează în 3/15 mai 1867 societatea „Transilvania“ al cărei președinte rămîne pînă la sfîrșitul vieții sale. Prin subvenții obținute din localități diferite sau din partea statului, această societate a creat un fond bugetar menit să ajute, cu burse și premii, pregătirea tineretului din Transilvania la învățătură și însușirea unor meserii. Intr-o cuvîntare din 3/15 mai 1870 în fața membrilor societății, Papiu atrage atenția că „niciodată n-a avut junimea de peste Carpați mai multă nevoie de ajutorul nostru; iar noi le sîntem datori acest ajutor fraților din țările de unde au descălecat Negru și Dragoș, de unde au venit Lazăr și alții. Cultura va salva România“. Luminat de ideile înaintate ale epocii sale, istoricul și juristul considera însă că dezvoltarea culturii nu se poate realiza într-un stat unde sînt limitate drepturile politice și sociale: „Cugetarea, știința, numai în libertate poate prospera. Cugetarea liberă poate să și rătăcească pe drumul ce duce la descoperirea adevărului, însă nu mîrginirea cugetării duce la adevăr. Știința, progresul, în cătușe, dispore“. (*Tezaur* . . . I. 1862. p. 95.)

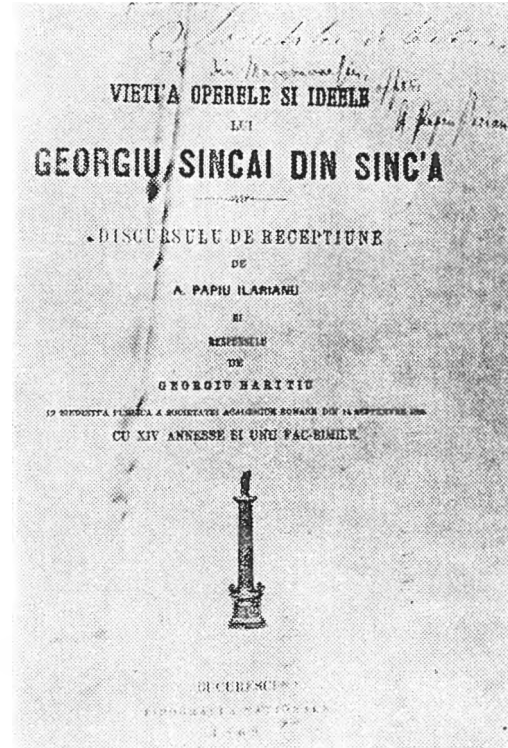
Papiu sprijină și urmărește cu atenție activitatea societății *Astra* care contribuia la răspîndirea științei și culturii în Transilvania. Intr-o scrisoare (București, 12 iulie 1867) adresată președintelui societății, își exprimă regretul că nu poate participa la adunarea societății din Brașov însă oferă, ca donație Bibliotecii *Astra* din Sibiu, un număr de cinci exemplare din *Independența constituțională a Transilvaniei* și două exemplare din *Tezaur de monumente istorice pentru România*, primul tom, „îndatorîndu-mă a vă trimite din această din urmă operă, regulat toate fascioarele îndată după ieșirea lor“. (Arhivele Statului-Sibiu, dos. nr. 275, f.5.). G. Barițiu anunță printr-o scrisoare (Brașov, 25/13 februarie 1870) către comitetul *Astrei* din Sibiu, că Papiu mai donează nouă exemplare din *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca*, discursul său de recepția prezentat în 14 septembrie 1869 cu care devine membru al Academiei Române. Un exemplar din această lucrare monografică se păstrează la *Biblioteca documentară Bolyai-Teleki* din Tg.-Mures, cu dedicația autorului către *Societatea de lectură din Maramureș*.

Conștient de rolul educativ al culturii și artei pentru românii de peste Carpați, Al. Papiu-Ilarian în calitate de procuror general al României (funcție pe care o îndeplinește între 10 martie 1866 și 19 decembrie 1868 cînd este destituit de conservatorul V. Boerescu), într-o scrisoare (București, 1868) adresată lui G. Barițiu, la Brașov, recomandă să fie sprijinit M. Pascaly și trupa sa de actori, din care făcea parte și M. Eminescu. In scrisoarea de recomandare, Papiu menționează că M. Pascaly dorește să arate „progresul ce a atins pînă acum arta dramatică în România, fiind mulțumit a-și acoperi cheltuielile excursiunii și reprezentațiunilor sale“. (Biblioteca Academiei R.S. România, ms. rom. nr. 996). In repertoriul trupei lui M. Pascaly care își continuă turneul din Brașov la Sibiu, Lugoj, Timișoara, Arad, Oravița etc., făcea parte și episodul dramatic *Mihai Viteazul după lupta de la Călugăreni*, creația originală a lui D. Bolintineanu.

După actul Unirii Principatelor din 24 ianuarie 1859 cînd ia ființă statul modern român, istoricul și juristul Al. Papiu-Ilarian e intens prezent

Primul volum (București, 1862) din culegerea de documente publicate de Al. Papiu-Ilarian, cu prefețe și note

Discursul de recepție (14 septembrie 1869) la Academia Română cu dedicația lui Al. Papiu-Ilarian către Societatea de lectură din Maramureș

în viața politică și socială ca unul din apropiații susținători ai domnitorului Al. I. Cuza în consolidarea politică, economică și legislativă a statului constituțional. Într-o perioadă cînd popoarele din sud-estul Europei intensificau lupta pentru independență națională, domnitorul ales trebuia să practice o judicioasă politică internă și externă. Persoana lui Papiu întru-ne calitățile omului politic care cîștigase o experiență valoroasă în timpul și după revoluția din 1848, stăpînea variate cunoștințe de istorie, economie și legislație modernă, lupta cu convingerea că poporul român trebuie să parcurgă drumul dezvoltării multilaterale într-un stat unitar, liber și independent.

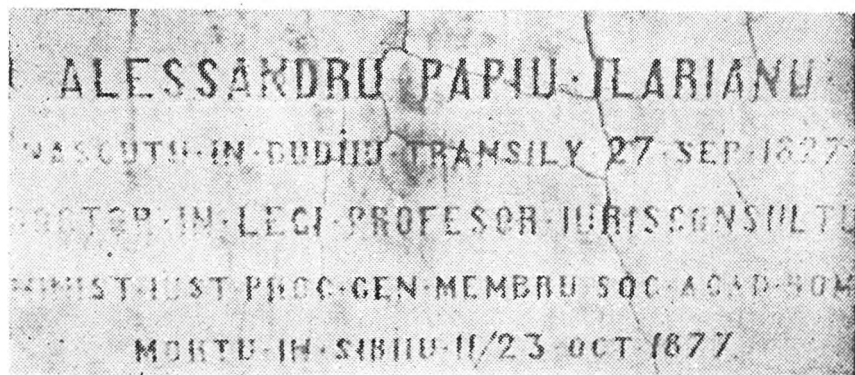
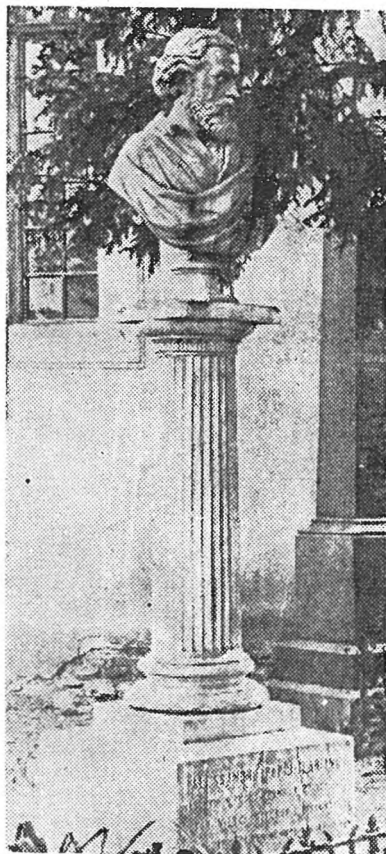
Ideea statului unitar se înrădăcește în concepția sa politică și socială încă din perioada studiilor în Italia și o susține documentat la cursul *Statistica generală a Europei* pe care începe să-l prezinte, din 24 februarie 1856, studenților la Facultatea juridică din Iași. Din manuscrisul acestui curs rezultă că luminatul istoric și jurist avea în perspectivă reală formarea statului unitar care se integrează, astfel, în procesul de formare a statelor naționale europene. O națiune divizată în părți componente nu prezintă garanția dezvoltării multilaterale încît — precizează Papiu —, „astăzi nu se luptă popoarele pentru forma de credință, ci pentru unitatea și independența națională, pentru lucruri mai practice”. (Biblioteca Academiei R. S. România, ms. rom. nr. 207, f. 60). În partea a IV-a („*Relațiuni internaționale*”) a cursului, cercetează unitar statistica românilor, din toate provinciile, convins că „nici una măcar din condițiunile vieții românilor nu se poate înțelege fără numai așa dacă recurgi la totalitatea românilor”. Cu această convingere în necesitatea dezvoltării poporului român într-un stat unitar, activitatea politică și socială pe care o desfășoară, după 1859, este deosebit de semnificativă.

Din Moldova, privirile lui se îndreaptă spre Transilvania natală care trebuia să se integreze ca parte componentă a noului stat. Pentru românii din Transilvania, unirea Țării Românești cu Moldova „a constituit o forță de atracție” în vederea intensificării luptei de eliberare socială și națională. Domnitorul Al. I. Cuza și Al. Papiu-Ilarian au încercat să folosească unirea și consolidarea statului modern ca un „prilej potrivit pentru realizarea planurilor de care se temeau habsburgii, iar masele populare, române și maghiare, un bun prilej în lupta lor de eliberare națională și socială”. (Șt. Pascu, în vol. *Studii privind Unirea Principatelor*, 1960, p. 452). Spre a contribui la dezvoltarea multilaterală a statului modern în cadrul complex al vieții politice și sociale, Papiu prezintă domnitorului, în 1860, un „memoriu” (publicat de V. Pârvan în „*Revista de istorie, arheologie și filologie*”, București, I, 1883, p. 133—146) în care menționează că „românii din Transilvania numai la Principate privesc... iar cînd s-a ales Cuza domn, entuziasmul la românii din Transilvania era poate mai mare decît în Principate”. Dar pentru ca poporul entuziasmat să nu se deziluzioneze, în fruntea statului este nevoie „de un domn luminat, dar și de un guvern popular, care să cîștige inima poporului împroprietărind pe țărani, pentru ca să aibă țaranul interes a-și iubi domnul și patria”. Precedînd cu patru ani reforma agrară, acest apel călduros a fost pentru Al. I. Cuza un îndreptar înțelept și operativ care l-a stimulat să acționeze practic în sensul dezvoltării statului modern. Papiu schițează următoarele deciderate fundamentale în politica internă, de care domnitorul a ținut seama cu multă chibzuință: ..1. să organizeze și sporească armata, apoi iarăși

armata, în fine tot armata; 2. să cîştige încrederea națiunii prin o bună administrațiune a dreptății; 3. să cerce în toate chipurile a cîştiga inima poporului, împroprietărind pe țărani; 4. să îngrijească de luminarea și creșterea națiunii în adevărat patriotism ; 4. să sporească finanțele statului prin secularizarea averilor mănăstirești; 6. să pună capăt intrigilor perpetue care strică partea cea mai vitală a națiunii“. Sub diversitatea acestor aspecte a conceput Al. Papiu-Ilarian consolidarea statului după actul Unirii Principatelor din 1859 dar elementul esențial în realizarea dezideratelor formulate constituia pentru el raportul care trebuia să existe între domnitor și popor. El se adresează lui Al. I. Cuza, prin acest „memoriu“, ca unul din acei tribuni mobilizatori și organizatori ai țăranilor de pe valea Mureșului în mersul impetuos spre Cimpia Libertății, la Blaj: „Ce minuni nu s-ar putea face cu acest popor, dacă ar avea conducători cum se cade și un steag național căruia să urmeze. Inșă, durere, acestui popor îi lipsesc conducătorii . . . Domnul românilor creeze un chip și un mod înțelept . . . care să nu periclitaze cumva existența Principatelor-Unite, un chip de a se vedea în Transilvania . . . în centrul românilor!“

Bazîndu-se în primul rînd pe factorii interni care contribuie la consolidarea puterii politice și favorizează dezvoltarea societății, Papiu pledează pentru realizarea unui stat unitar al tuturor românilor, ca o perspectivă firească de viitor. Cu luciditate de vizionar, el conturează astfel imaginea statului național unitar al întregului popor: „Principatele Unite, fără de Transilvania, nu au viitor în Europa. Aceleași fără Transilvania duc o existență precară și dubie, care va ține cît va ținea și rivalitatea, și interesele cele schimbătoare ale statelor Europei. Unirea Transilvaniei cu Principatele ar scăpa Principatele de la moarte, ar complecta sistema statului român și ar pune fundamentul vieții perpetue a României“. Este schițată aici, în perspectiva dezvoltării istorice, ideea statului național unitar care avea să se desăvîrșească, mai tîrziu, prin participarea maselor populare la Marea adunare națională din Alba-Iulia, în memorabila zi de 1 decembrie 1918.

Personalitate creatoare, cu vederi largi și înainte, Papiu este numit (12 octombrie 1863) ministru tutelar al Departamentului Justiției și ad-interim la Controlul de stat în guvernul prezidat de M. Kogălniceanu. Activitatea pe care o desfășoară în această calitate, determină luarea unor importante măsuri privind legislația statală, printre care: problema constrîngerii corporale pentru datorii, redactarea codului comercial, legea pentru asigurarea libertății personale și inamovibilitatea domiciliului etc. Papiu este acela care la 13 decembrie 1863 prezintă proiectul de lege pentru secularizarea averilor mănăstirești, document de stat pe care-l publică cu mențiunea „O zi însemnată în istoria românilor“. Secularizarea averilor mănăstirești, înainte de 14 august 1864 cînd se decretează legea rurală concepută de M. Kogălniceanu, marchează un mare succes în consolidarea politicii interne a domnitorului Al. I. Cuza, producînd mulțumirea și atașamentul țăranimii. Secularizarea a mai avut și urmări pozitive pentru patrimoniul nostru cultural. Tipărituri, manuscrise, icoane vechi, diferite obiecte de artă prețioase care s-au păstrat de-a lungul secolelor, nu au putut fi înstrăinate sau nimicite. Ca urmare acestui act legislativ, documente și valoroase mărturii materiale din trecutul istoric și cultural intră în patrimoniul *Muzeului național de antichități* sau se pun în păstrare la *Arhivele Statului* din București.

*Mormintul lui Al. Papiu-Ilarian din Sibiu cu monumentul așezat de
Academia Română*

După abdicarea silită (11 februarie 1866) a lui Al. I. Cuza, urmează coalizarea conservatorilor și liberalilor la conducerea statului care, prin punerea pe tron a prințului Carol de Hohenzollern, nu se mai dezvoltă în sensul aspirațiilor și a ideilor înaintate pentru care a luptat Al. Papiu-Ilarian. Caracter integru, el nu șovăie să ia o atitudine protestatară împotriva abuzurilor și nedreptăților pe care le săvârșeau, sub diverse forme, autoritățile statului burghezo-moșieresc. Intr-o scrisoare (București, 2 aprilie 1871) către G. Barițiu, se exprimă cu revoltă: „De când e țara, mișelie ca cele de acum nu s-au mai petrecut vreodată. Strussberg e pre tron, el schimbă ministerele când e vorba de marea hoție a drumului de fier. Astăzi advocații acestui Strussberg ocupînd scaunul guvernului fără nici o rușine pregătesc bitele pentru noua campanie electorală“. (Biblioteca Academiei R. S. România, ms. rom. nr. 996, f. 75 v.) — Intr-un articol intitulat *Apa trece, pietrele rămîn* (publicat în ziarul „Românul“ din 19 decembrie 1871), dezvăluie pericolul expansiunii economice a capitalismului german, prin „afacerea Strussberg“, în construirea căilor ferate. Ca ultim act protestatar, lansează în 25 martie 1873 un manifest intitulat *Către cetățenii bivolari și toți giurgiuvenii* unde apără interesele celor 300 cărăuși-bivolari din Giurgiu împotriva brutalității autorităților de stat. Ca avocat însuflețit de spiritul dreptății convenite poporului, pledează (aprilie 1873) pentru bivolarii din Giurgiu trimiși în judecată, obține achitarea lor și, cu această ocazie, publică manifestul *Cauza bivolarilor din Giurgiu înaintea Curții juraților din Turnu-Măgurele*. După cîștigarea procesului, locuitorii l-au purtat în triumf pe străzile orașului Giurgiu.

S-a stins din viață în 11/23 octombrie 1877, la Sibiu, unde se află înmormîntat, împreună cu G. Barițiu, neobositul publicist și animator al culturii românilor din Transilvania, în cimitirul bisericii zisă „Dintre brazi“. În semn de omagiu, Academia Română i-a pus la căpătii un monument din marmoră de Carrara: pe o coloană în stil corintic, bustul tribunului de la 1848 într-o înfățișare luminoasă și dinamică. A fost o coardă mereu întinsă care vibra puternic pentru drepturile și viitorul prosper al poporului, cu dorință fierbinte de a-l vedea stăpîn deplin într-un singur stat, liber și independent.